

Moderniseringens pris:

Penaner, regnskogsavverkning och dammbyggen

– Vi vill inte ha dem rännande omkring som djur – borde de inte lära sig att vara hygieniska och äta ren mat som vi? Det är ursprungsfolket penan den förre malaysiske miljöministern Datuk James Wong talar om. Och kanske hans önsningar uppfylls. Penanerna blir allt färre.

Inte bara för att de tvingas in i städerna då regnskogen avverkas för att bli palmolja-plantager; många penaner har dessutom på olika vis ”försvunnit” de senaste decennierna. Nu väntar nya utmaningar för folket i form av allt fler dammbyggen.

Sedan 1970-talet har det bedrivits storskalig kommersiell skogsavverkning över hela Sarawak och andra delar av Malaysia. Avverkningen är med 142 km² regnskog per år en av de snabbaste i världen, och ungefär

hälften av Sarawaks urskog har redan huggits ner. Sedan 2007 finns ett avtal mellan Borneos tre länder om att skydda ”Borneos hjärta”, ett område som utgör en tredjedel av Borneos yta. Det finns också en lag i Sara-

wak som erkänner ett ursprungsfolks landrättigheter baserat på brukning av jord som gått i arv i generationer. Problemet för penanerna är att de har rört sig över stora ytor i hundratals år som nomader.

Amanda Chavarría Persson bodde i fyra veckor våren 2010 med penaner i nordöstra Sarawak, på gränsen till Indonesien. Hon och fyra klasskamrater som läste socialantropologi på Österlens folkhögskola ville studera ett ekoturismprojekt som penanerna startat. På fotot står Amanda till vänster och hennes klasskamrat Amanda Ljungdahl till höger. Däremellan familjen Englai-Kuda. Här är hennes rapport.

Huvudmannen som försvann

– De kan inte döda oss alla på en gång, så de gör det långsamt, en efter en, sade vår guide Michael Ipa från Long Kerong. Den 23 oktober 2007 försvann Kelesau Naan, Long Kerongs huvudman, spårlöst. Hans misshandlade kropp återfanns två månader senare. Kelesau Naan var en av frontfigurerna i penanernas kamp mot det internationella skogsbolaget Samling Global Ltd. Han var en av fyra målsägande och huvudvittne i en sedan 1998 pågående rättegång om penanernas landrättigheter. Hans försvinnande kom inte som någon överraskning för folket – spänningarna mellan skogshuggarna och folket hade ökat månaderna innan. Enligt Bruno Manser Fonds har åtminstone två penaner försvunnit på samma sätt som Naan.

Även den schweiziske fredsaktivisten Bruno Manser försvann på liknande sätt i maj år 2000. Han levde med en nomadgrupp ledd av Along Sega mellan 1984 och 1990. Han är känd för att ha enat penanerna i kampen mot skogsbolagen och för sin envisa kamp för folkets rätt. Han väckte stor internationell uppmärksamhet då han under G7-mötet 1991 kedjade

fast sig vid en lyktstolpe med en af-fisch i händerna och fick skäras loss av polis. Så småningom blev han persona non grata i Malaysia och fick ett pris på sitt huvud. Han återvände till penanerna för tio år sedan på deras begäran. Och hoten mot penanerna kommer från hög nivå:

– Om ni försöker hindra våra planer så kommer vi att döda er, sade Mr. Lee på Samling Global Ltd, enligt nyhetsbyrån Intercontinental Cry.

Malaysia blir allt rikare

Ungefär 70 procent av Sarawaks yta uppskattas ha delats ut till olika skogsbolag. Ansvariga politiker delar ut licenser till företag de själva eller närstående äger aktier i.

Två av de största bolagen i Malaysia är det nationella oljebolaget Petroleum Nasional Berhad, Petronas, och det tidigare nämnda Samling. De exporterar timmer till Europa. Efter avverkning anläggs palmoljaplantager, monokulturer som leder till minskad eller obefintlig biologisk mångfald och utarmning av jorden.

Två exempel på den utbredda korrupsionen i Malaysia är att Datuk James Wong, före detta minister för miljö och turism, själv godkänt skogsavverkningar och än idag äger minst 180 000 hektar i skogsbolagslicenser. Nyligen stod det vidare klart att Sarawaks statschef, Haji Abdul Taib Mahmud, har tagit emot mer än 32 miljoner malaysiska ringgit i timmermutor, motsvarande 70 miljoner svenska kronor. Skogsbolag och politiker har alltså gemensamma vinstintressen, och Malaysia blir allt rikare. Detta samtidigt som jurister, journalister och andra vägras visum till Sarawak om de öppet tagit ställning emot skogsavverkningen eller kritiserat regeringen.

Nedsmutsning av dricksvattnet

Penanernas livsutrymme minskar på alla plan. Jaktvilt som vildsvin och mushjortar blir färre, frukten minskar och fisket blir sämre. De växter som används till naturmedicin och till att göra ryggsäckar, korgar och mycket mer blir likaså allt sällsyntare. Penanerna får allt mindre yta att röra sig över. Deras tidigare basföda sago, stärkelsen från sagopalmens märke

Penaner

Penanerna är ett av många ursprungsfolk på världens tredje största ö, Borneo. De är kända som de enda kvarvarande regnskogsexperterna och lever till största delen i Sarawak, en av de två malaysiska regionerna på Borneo. Övriga delar av ön tillhör Indonesien och sultanatet Brunei.

Förr var penanerna nomader, men idag lever endast omkring 200 av 15 000 som "heltidsnomader". Resten har blivit bofasta genom de moderniseringsprojekt staten och utländska kristna missionärer genomfört. De har fått lära sig att odla ris och andra grödor, men lever än idag mycket av jakt och fiske.

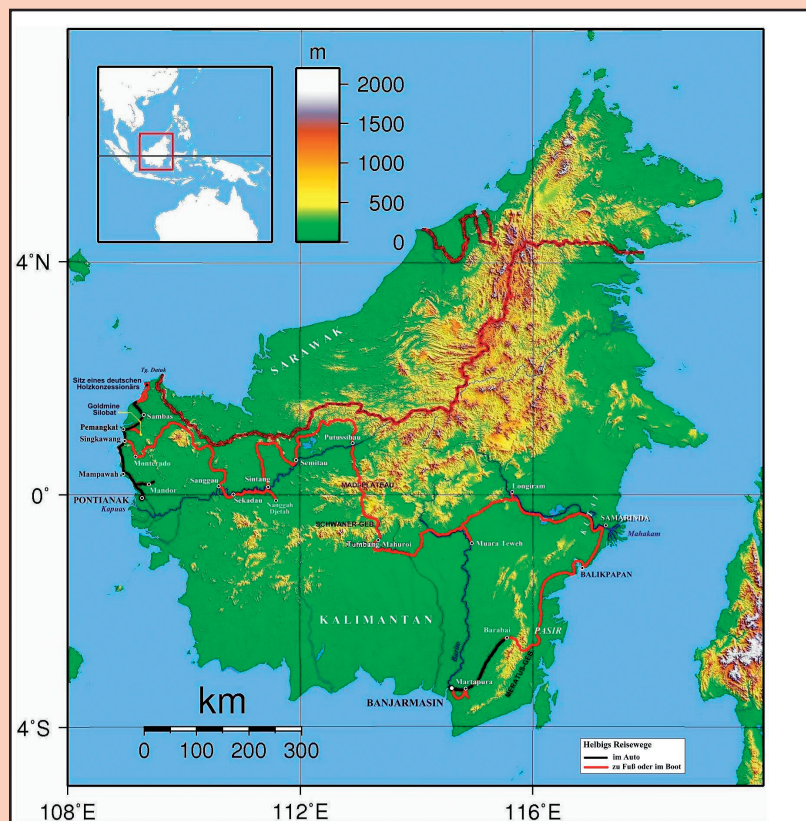
Penanerna språk –penan – tillhör den malaysisk-polynesiska grenen i det austronesiska språkträdet. I skolan lär sig eleverna emellertid bara malaysiska och engelska. De har inget skriftspråk.

Penanerna tillämpar molong: att aldrig ta mer från regnskogen än vad de behöver. De är också mycket solidariska och delar på allt. De har inte ens hade ett ord för "tack". Jag sade dock *jian kenin* i tid och otid, vilket egentligen betyder "jag är glad".

Amanda Chavarría Persson

Ett ungt par på väg att korsa en flod. Penanerna går sällan ensamma och oövernade i skogen.

Med monsunregnen rinner leran från avverkningsområdena nu ut i floderna och smutsar ned vattnet. Flodfisken dör eller trängs bort.

som mals till mjöl, har idag i stor utsträckning ersatts av ris, då sagopalmerna blir allt färre.

Penanerna är helt beroende av floderna för transport, föda, hygien och inte minst dricksvatten. Men med monsunregnen rinner leran från avverkningsområdena nu ut i floderna och smutsar ned vattnet. Flodfisken dör eller trängs bort.

Monokulturerna i palmolja-plantagerna leder till nästan obefintlig biodiversitet. Näringsämnen urlakas och marken försuras eftersom man ofta för bort alla växtdelar. Marken behöver ett täcke av multnande grenar och stubbar för att återhämta sig.

Den nya kulturen

Hela penankulturen riskerar att gå under. Liksom så många andra vill penanerna ta del av det nya, moder-

na och bekväma livet. Idag har flera familjer tv-apparater, radio, gevä, motorer på båtarna och generatorer för elektricitet i byarna. Förr jagade de enbart med blåsrör. Idag används mestadels hemmagjorda gevä. Penanerna har nämligen inte rätt att använda gevä eftersom de då kan göra motstånd mot exempelvis skogsavverkningen. De bär inte bara med sig gevä för jaktens skull då de ger sig ut i regnskogen. Numera ser de alltid till att vara minst två. Penanerna är rädda.

Förr levde penanerna på det skogen gav dem. Idag är det nästan omöjligt. Traktorer, bulldozers och lastbilar förstör viktiga andliga och kulturella platser såsom gravar. Likaså förstörs de stigar som penanerna vandrat på i generationer.

Många unga penaner är inte intres-

serade av att föra kunskapen om naturmedicin vidare. Inte heller vill de spela oreg (munharpa) eller keringot (nässföjt), utan hellre elgitarr och trummor som finns i vissa av kyrkorna i byarna. De vill klä sig modernt. Den frireligiösa kristendomen hindrar också kvinnor från att gå omkring barbröstade som de gjorde förr. Tidigare var penanerna animister; de trodde att allt i naturen var besjälät. Idag skrattar de bara när man tar upp ämnet.

Föräldrarna lär fortfarande sina barn saker som att göra upp eld, spjutfiska, göra korgar av växter och rensa grodor. Ofta jagar flera familjer tillsammans och äter ihop. Många bor också tillsammans i långhus. Som Michael Ipa säger så äter man ensam i städerna och har bara sig själv, utan att vara lycklig. Många penaner har flyttat in till städerna, men många har också återvänt. Ofta är de lågutbildade, då högre utbildning är oerhört dyr för dem. Ett fåtal har ID-kort. Diskriminering, fattigdom, utanförskap och arbetslöshet väntar ofta i städerna. Det anses inte fint att vara penan i Malaysia.

Blockader som möts av våld

I några fall har skogsbolagen erbjudit penanerna pengar för deras mark. Då är det oftast byns huvudman som tar emot pengarna. Michael Ipa säger:

– Pengar tar slut. Naturen är för livet.

I andra fall tvingas folket mer eller mindre bort från sin mark genom att erbjudas nybyggda långhus med elektricitet och tillgång till sjukvård. Bostäderna ligger mer lättåtkomligt för statliga myndigheter att besöka. Men då skogsavverkningen på penanernas gamla mark är färdig, upphör det ekonomiska stödet, berättar Ipa.

Många penaner utför regelbundet blockader på olika sätt. Flera av dem har varit framgångsrika men har ofta bara hejdat avverkningen tillfälligt eller lokalt. Ipa berättar att de fredliga blockaderna ofta möts av våld – vid en blockad utanför Long Kerong dog en pojke och en äldre kvinna i samband med att polisen använde sig av tårgas.

Jag fick träffa Perry, en av dem som har levt på flykt undan polis och myndigheter sedan tio år på grund av sin aktivism. Han utför blockader

och förstör de skogsmaskiner han en gång körde. Perry jobbade för skogsbolagen i nästan femton år. Han har lyckats hålla sig undan genom att förklä sig på olika sätt och genom att tala flera språk. Han var vän med Bruno Manser.

Barnvåldtäkter

I november 2008 anklagades flera av de anställda på Samling och Interhill för våldtäkt och sexuella övergrepp på penanflickor och -kvinnor. På grund av bristande bevis ledde utredningen inte till åtal. Förra året kom emellertid en rapport från det malaysiska departementet för kvinno-, familje- och samhällsutveckling som listade minst åtta fall av våldtäkter och sexuella övergrepp på penankvinnor och -flickor. Flera av offren var endast tio år gamla. Barnen berättar i rapporten att de ofta utsätts för övergrepp då de skjutsas till och från skolan av skogsbolagsanställda.

Bakun-dammen – och femtio till

Trots att elektricitet finns i överflöd i Malaysia har man satt i gång nya, energialstrande projekt. Cahya Mata Sarawak Berhad (CMSB), det största företaget i Sarawak, har just slutfört Bakun-dammen. Haji Abdul Taib Mahmud är som tidigare nämnt statschef i Sarawak och har suttit på sin post sedan 1981. Idag är han även planerings- och resurshanteringsminister och har stor del i regionens snabba ekonomiska utveckling. Tillsammans med sin familj äger han mer än hälften av aktierna i bolaget CMSB. Bakun-projektet har tvingat minst niotusen människor, däribland penaner, att flytta med ofta tomma löften om mark att bo på samt ekonomiskt stöd. Enligt nyhetskanalen Al Jazeera kommer dammen att producera dubbelt så mycket energi som staten behöver. Fortsätter allt enligt planerna, kommer Sarawaks elektriska kapacitet ha stigit med 600 procent år 2020. Innan år 2037 planerar Sarawaks regering att bygga ytterligare femtio dammar, också dessa på olika ursprungsfolks mark.

Bakun-dammen kommer att bli den största i Asien, bortsett från dammar i Kina. Man har planer på att bygga ett kraftnät mellan Borneos tre länder för att koppla samman och kunna försörja samtliga provinser.

Penanerna har tvingats ge upp många seder och bruk som var kopplade till urskogslivet. Men hantverkstraditionen lever kvar. På bilden Lingai Galieu och en näshornsfågelunge som familjen tagit om hand.

Översvämningar

Den 13 oktober 2010 satte man i gång Bakun-dammen. Den kommer att lägga 700 km² mark under vatten; ett område lika stort som Singapore. Regnskogen på Borneo har en unik flora och fauna och den är delvis utforskad. Dammybygget har skadat regnskogsområdet enormt; 230 km² urskog högs ned inför bygget. Det naturliga vattenflödet har nu hejdat för de vattenlevande djuren. Risken för försurning och förlust av näringsämnen ökar. Erosion till följd av skogsavverkning leder till att dammen fylls med jordpartiklar och blir allt grundare. Avdunstningen ökar. Områdena utefter dammen kommer att få mindre vatten och näringsämnen, vilket ofta leder till ökad konstbevattning av marken. Det stillastående vattnet har vidare lett till en kraftig ökning av mängden sjukdomsalstrande myggor såsom malariamyggan.

Korruptionen är penanernas gissel

På senare tid har penanerna satsat på rättsliga åtgärder snarare än blockader och lämnat in stämningsansökningar till högsta domstolen i Sarawak. I november 2009 deklarerade sju tolv byar sina landrättigheter i det självadministrerande naturreservatet "Borneo hjärta". De kallar sitt område "Penas fredspark", och det täcker ett område på 163 000 hektar urskog och traditionellt brukad jordbruksmark nära gränsen mellan Malaysia och Indonesien.

Ett stort bekymmer är korruptionen: penanernas framtid hänger på en enda man och dennes närmaste – Haji Abdul Taib Mahmud. Skogsindustrin har gjort honom och hans vänner – politiker, officerare och anhängare – oerhört rika. Ett slags revolution av hela det malaysiska styret är vad som krävs. Ett demokratiskt

samhälle inte bara på papperet utan i praktiken. Förenta Nationerna (FN) kanske kunde engagera sig. Men hur många kvasidemokratier finns det inte? Internationell press är ett annat hopp. Taib Mahmud och hans vänner vill inte gärna bli utskämda i medier världen över. Det hände på åttiotalet: efter internationella massprotester gavs tomma löften om förbättring av infrastruktur samt bevarande av biosfärreservatet Magoh, ett slags naturreservat introducerat av Taib Mahmud. I realiteten pågår det emellertid skogsavverkning i området. Och penanernas situation är inte tillräckligt katastrofal för att väcka intresse hos internationella massmedia.

Ljuspunkt: svartlistning

I augusti 2010 svartlistades Samling från Government Pension Fund Global (GPF) efter att en av världens

största institutionella investerare, den norska statliga pensionsfonden, sålt sina andelar i företaget till ett värde av 1,2 miljoner amerikanska dollar. Detta beslut togs på rekommendationer från Etiska rådet efter en undersökning som visar på systematisk illegal skogsavverkning i Sarawak. Om allt fler människor börjar intressera sig för varifrån en produkt kommer (till exempel palmolja produkter i dagligvaror) eller var man sparar sina pengar, för att ta två enkla exempel, finns det hopp. Vi ser en ökad popularitet hos ekologiska och rättvisemärkta varor. Ökad medvetenhet leder till krav på varor och dylikt. I framtiden kanske man kommer att kunna märka bolag och liknande med något slags rättvisestämpel som garanterar att pengarna man sparar inte används till illegal skogsavverkning.

Ett lokalt initiativ är det ekoturismprojekt Michael Ipa och några

andra har satt i rullning. Det finns förstås ett otal nackdelar med denna typ av ekoturism, men de flesta verkar de ha räknat med. Man bor som turist hos en familj i en vecka. Penanerna får berätta för turisterna om sin kamp, och vi turister kan föra kampen vidare i våra hemländer. Det blir också ett kulturellt utbyte på flera plan.

Penanerna måste hålla ihop och inte ge upp. Vi andra måste visa att vi bryr oss. Vi måste vara medvetna och ställa krav. Penanerna måste få veta att det finns folk som bryr sig om dem och deras situation så att de inte tappar gnistan. Å andra sidan; hur lätt är den att tappa när man står i valet mellan allt eller inget?

Text och foto:

Amanda Chavarría Persson

Läs mer:

- Hansen, Eric, *Stranger in the forest*, 1988.
- Intercontinental Cry: www.intercontinentalcry.org
- International Work groups for Indigenous Affaires (IWGIA): www.iwgia.org
- Survival International: www.survivalinternational.org
- The Borneo Project: www.borneoproject.org
- The Bruno Manser Fonds: www.bmf.ch

Skogsavverkningen i Sarawak är med 142 km² regnskog per år en av de snabbaste i världen, och ungefär hälften av Sarawaks urskog har redan huggits ner. Den infällda bilden visar avverkning i Brittiska Nordborneo 1926.

Detta verk är licensierat under Creative Commons Erkännande-Ickekommersiell-Inga bearbetningar 2.5 Sverige licens. För att se en kopia av denna licens, besök <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/2.5/se/> Verket har publicerats i www.globalarkivet.se.